

Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej

**Przemiany krajobrazu kulturowego uzdrowisk Sudetów Środkowych (Stary Zdrój,
Jedlina Zdrój, Szczawno Zdrój, Sokołowsko) w latach 1686-1945**

mgr inż. arch. Maria Pytka

promotorka: prof. dr hab. inż. arch. Marzanna Jagiełło

Streszczenie

Przedmiotem niniejszej pracy jest analiza przemian krajobrazu kulturowego uzdrowisk Sudetów Środkowych: Starego Zdroju, Jedliny, Szczawna oraz Sokołowska w latach 1686–1945. W pierwszym rozdziale przedstawiono cel oraz tezy pracy, które odnoszą się do czterech analizowanych kurortów i wskazują na ich główne cechy oraz powiązania występujące pomiędzy nimi. Przyjęto także cel zredagowania, nieobecnej dotychczas w literaturze, definicji krajobrazów uzdrowiskowych. Określono zasięg terytorialny oraz czasowy pracy. Przeprowadzono również analizę najbardziej powszechnych metod badań nad krajobrazem kulturowym. Na ich podstawie zaproponowano definicję nowego typu krajobrazu kulturowego: krajobrazu uzdrowiskowego. Wskazano na zmieniające się podejście badaczy do pojęcia krajobrazu oraz rozszerzający się zakres prowadzonych przez nich studiów. Przegląd ten umożliwił wybór najbardziej odpowiednich metod, które pozwoliły na dokładne przeanalizowanie problematyki oraz wyciągnięcie wniosków o charakterze interdyscyplinarnym.

W rozdziale drugim przedstawiono europejski kontekst kształtowania się kultury uzdrowiskowej. Wyjaśniono podstawowe terminy związane z uzdrowiskami. Zarysowano historię kurortów europejskich oraz śląskich. Wskazano także na kluczowe elementy krajobrazu kulturowego uzdrowisk europejskich.

Trzeci rozdział stanowi główną część pracy. Obejmuje on właściwą analizę przemian krajobrazu kulturowego omawianych uzdrowisk. Jako pierwszy omówiono najstarszy w regionie kurort w Starym Zdroju, a następnie kolejne, w Jedlinie i Szczawnie. Ich zasoby lecznicze stanowiły źródła wód mineralnych, które były bodźcem do przekształcania miejscowości o wiejskim charakterze i statusie w ośrodki kuracyjne. Jako ostatnie scharakteryzowano najmłodsze uzdrowisko regionu Sokołowsko, będące pierwszym na świecie miejscem leczenia gruźlicy. Prowadzone tam kuracje nie opierały się o lecznicze wody,

ale o zdrowotne wartości tamtejszego klimatu, co wpłynęło na kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Każdą z analiz poprzedziło przedstawienie dostępnych źródeł i opracowań, z podziałem na źródła pisane, ikonograficzne, oraz stanu badań. Następnie opisano najważniejsze wydarzenia z historii miejscowości. Scharakteryzowano także warunki środowiskowe, które były czynnikiem umożliwiającym podjęcie w nich działalności leczniczej. Właściwe analizy uzdrowisk przedstawiono w kontekście 10 kluczowych aspektów związanych z kształtowaniem się krajobrazu kulturowego. Opracowano w tym celu następujące zagadnienia: 1) przekształcenia przestrzenne oraz architekturę obiektów uzdrowiskowych; 2) komunikacyjną dostępność kurortów; 3) panujące w nich warunki socjalne; 4) obowiązujące metody i organizację kuracji; 5) zaplecze rozrywkowe i rekreacyjne poszczególnych miejscowości; 6) ofertę turystyczną ich okolic; 7) rolę właścicieli majątków; 8) odbiór uzdrowisk przez ich kuracjuszy; 9) charakter przedstawień ikonograficznych oraz 10) opisy z przewodników. Analizy każdego z kurortów podsumowano, wskazując na główne etapy ich przekształceń, charakterystyczne cechy krajobrazu kulturowego miejscowości oraz powiązania z innymi uzdrowiskami regionu.

W czwartym rozdziale przedstawiono wnioski z przeprowadzonych analiz krajobrazu kulturowego uzdrowisk Sudetów Środkowych. Odniesiono się przy tym do postawionych we wstępie tez. Uzyskano potwierdzenie, że uzdrowiska Sudetów Środkowych były miejscami, których układ przestrzenny determinowały specyficzne lokalne warunki naturalne, architekturę zaś kształtowały początkowo budowlane tradycje regionalne, a następnie bieżące trendy obowiązujące w ówczesnych uzdrowiskach europejskich. Dowiedziono także, że omawiane kurorty propagowały nowoczesne metody leczenia oraz zdrowy tryb życia, stanowiły czynnik rozwoju turystycznego regionu. Zwrócono również uwagę na rolę właścicieli w powstawaniu i kształtowaniu kurortów, a także na fakt, że stanowiły one element budowania prestiżu oraz źródło dochodu. Wskazano także, w jakim zakresie wypełniały one kryteria heterotopii. Ponadto wykazano, że omawiane uzdrowiska funkcjonowały w sieci powiązań, tworząc klaster. Określono przy tym zależności pomiędzy nimi oraz ich główne funkcje w klastrze. Potwierdzono także realizację przez kurorty Sudetów Środkowych dwóch modeli uzdrowiskowych (niemieckiego modelu romantycznego i niemieckiego modelu ubezpieczeniowego).

Słowa kluczowe: krajobraz kulturowy, uzdrowisko, kurort, zdroj, krajobraz, kultura uzdrowiskowa, Sudety Środkowe